

H. G. Porthan ja mitalitaide

Tuukka Talvio

Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) ehti muiden töidensä ohella toimia Turun akatemian raha- ja mitalikokoelman ensimmäisenä varsinaisena hoitajana. Seuraavassa käsitellään hänen suhdettaan mitaleihin ja hänen rooliaan niiden suunnittelussa Turussa 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa.

Yliopistoilla on jo pitkään ollut luonnontieteellisiä ja kulttuurihistoriallisia kokoelmia ja museoitakin. Raha- ja mitalikokoelmat olivat aiemmin varsin yleisiä, ja useissa maissa niitä ylläpidetään edelleen. Esimerkiksi Saksassa perustettiin vuonna 2017 verkosto nimeltä *Netzwerk universitärer Münzsammlungen in Deutschland*, johon liittyi peräti 42 jäsentä. Suomen ainoa yliopistollinen numismaattinen kokoelma kuului Turun akatemialle ja sen seuraajalle, Helsingin yliopistolle, joka vuonna 1920 luovutti kokoelman Kansallismuseon hoidettavaksi.

Porthan oli keskeinen henkilö Turun akatemian raha- ja mitalikokoelman historiassa 1760-luvulta aina kuolinvuoteensa 1804 asti. Wilhelm Lagus on 1880-luvulla julkaistussa Helsingin yliopiston rahakabinetin historiikissaan selvittänyt Porthanin roolia kokoelman kehityksessä. Hän toimi itse rahakabinetin esimiehenä vuosina 1863–1892, ja Porthanin oppilaan W. G. Laguksen poikana hän näyttää kokeneen kabinetin vaiheiden selvittämisen mieluisaksi tehtäväksi. Laguksen tietoja täydensi myöhemmin M. G. Schybergson Porthan-elämäkerrassaan, joka ilmestyi kahdessa osassa vuonna 1908 ja 1911.

Porthan joutui tekemisiin numismaattisen kokoelman kanssa työskennellessään 1760-luvulta alkaen akatemian kirjastossa, jonne kokoelma oli vuonna 1761 sijoitettu. Vuosisadan puolivälissä alkunsa saanut kokoelma koostui pitkään satunnaisista lahjoituksista. Se lienee aluksi mahtunut yhteen pöytälaatikkoon, mutta se kasvoi nopeasti ja sen järjestyksessä pitäminen ja luetteloiminen vaati monipuolista asiantuntemusta. Historioitsija Johan Arckenholtzin (1695–1777) testamenttilahjoitus lisäsi kokoelmaa usealla sadalla roomalaisella rahalla. Porthan oli jo siinä vaiheessa saanut professuurin Turun akatemiassa, mutta hän jatkoi silti työskentelyään myös kokoelman parissa.

Porthan otti raha- ja mitalikokoelman 1780-luvun jälkipuolelta alkaen vähitellen hoitaakseen, kun oli käynyt ilmi, etteivät kirjastonhoitajat aina osanneet tai viitsineet huolehtia sen saantien dokumentoimisesta. Vuonna 1796 hän luovutti konsistorin pöytäkirjoissa säilytettäväksi luettelon kokoelmaan sisältyvistä 76 ruotsalaisesta mitalista, joista 13 ilmeisesti oli hänen itsensä lahjoittamia.

Kaksi vuotta Porthanin kuoleman jälkeen kokoelman hoitajaksi nimitettiin vuonna 1806 professori Johan Fredrik Wallenius (1765–1836), joka oli hänen seuraajansa myös oppituolin haltijana. Walleniuksen aikana kokoelma sai edustavat tilat uudesta akatemiatalosta, ja siitä alettiin Uppsalan yliopiston esimerkin mukaan käyttää nimitystä *numophylacium*. Vuoden 1827 palosta kokoelma selvisi paremmin kuin yleensä on uskottu, mutta Helsingin yliopiston hallussa se alkoi vähitellen menettää merkitystään. Helsingissäkin sillä oli vielä lähes kahdensadan vuoden ajan aina muodollisena esimiehenään yliopiston professori.

Porthanille kertyi todennäköisesti enemmän numismaattista asiantuntemusta kuin kellekään Suomessa ennen häntä, mutta rahat ja mitalit olivat hänelle vain yksi kiinnostuksen kohde eikä hän jättänyt jälkeensä numismaattisia julkaisuja. Hän käsitteli kuitenkin akatemian kokoelman saanteja ja muita numismaattisia asioita, kuten esimerkiksi valtakunnan uusien rahojen muotoilua, usein kirjeissään, joita etenkin Wilhelm Lagus on eri yhteyksissä kommentoinut.

Opera omniassa julkaistut Porthanin oppilaiden muistiinpanot hänen antiikin arkeologian luennoiltaan ovat numismatiikan osalta herättäneet kiinnostusta akatemian kokoelmaa koskevien mainintojen takia, mutta ne sisältävät hieman yllättävästi myös hänen mielipiteitään oman aikansa mitalitaiteesta. Mitaleita verrattiin tuolloin mielellään roomalaisiin rahoihin, koska niissä klassismin aikana pyrittiin tietoisesti noudattamaan roomalaisen rahataiteen perinteitä. Latinistina Porthania luonnollisesti kiinnostivat mitalien tekstit, mutta hän otti myös kantaa mitalien taiteelliseen muotoiluun.

Arkeologiasta Porthan innostui Saksaan 1779 suuntautuneella opintomatallaan, minkä jälkeen hän aloitti luennoimaan aiheesta. Luennot perustuivat aikanaan tunnetun Leipzigin yliopiston professorin Johann August Ernestin (1707–1781) teokseen *Archaeologia literaria* (1768). Arkeologia ymmärrettiin tuolloin muinaistutkimuksena sen yleisessä merkityksessä, sillä nykyisen kaltainen arkeologia oli vasta vähitellen syntyössä. Sekin kiinnosti kyllä Porthania, muun muassa siksi, että Carl Fredrik Fredenheimin suhteiden välityksellä akatemian kirjasto ja numismaattinen kokoelma saivat aineistoa Italiasta. Ernesti muistetaan nykyään tosin paremmin teologina kuin muinaistutkijana.

Porthanin omia muistiinpanoja arkeologian luennoista ei tiedetä säilyneen, mutta *Opera omnian* osassa III (1966) on julkaistu kahden hänen oppilaansa muistiinpanot. Niiden tekijät olivat Elias Lagus (syyslukukausi 1796) sekä Fredrik Wilhelm Pipping (kevätlukukausi 1801). Jäljempänä siteerataan Pippingin tekstiä, jonka selkeys antaa aavistuksen kirjoittajan tulevasta akateemisesta urasta.

Sveitsiläinen taiteilija ihailun kohteena

Porthanin luennoillaan esittämistä mitaleita koskevista kommenteista ilmenee, että hän arvosti aivan erityisesti Ruotsin vapaudenajan johtavaa mitalitaiteilijaa, sveitsiläissyntyistä Johann Carl Hedlingeriä (1691–1771), joka edelleenkin luetaan tämän taiteenlajin johtaviin hahmoihin. Johann August Ernesti oli maininnut mitalitaiteen alalla esikuvallisena Ludvig XIV:n hallintokauden tapahtumia kuvanneen mitalisarjan, jolla oli useita tekijöi-

tä. Porthan kuitenkin kommentoi tätä todeten, että Pariisin kirjallisuusakatemia huolehti kyllä siitä, ettei mitaleihin hyväksytty mitään ”tyhmiä tai sopimattomia” aiheita, mutta mitä kaiverrustyöhön tulee, ei Ludvig XIV:n sarjaa voinut hänestä verrata ”Chevalier Hedlingerin” teoksiin. Sananvalinta viittaa siihen, että Porthan oli luennollaan maininnut Christian von Mechelin aikanaan tunnetun suuren teoksen *Oeuvre du Chevalier Hedlinger* vuosilta 1776 ja 1778. Hedlingerin mitaleista on Sveitsissä julkaistu uudempikin kuvateos, Peter Felderin *Medailleur Johann Carl Hedlinger* vuodelta 1978. Karl Warburgin pieni ja nykypäivän näkökulmasta vaatimattomasti kuvitettu ruotsalainen Hedlinger-monografia vuodelta 1890 on kuitenkin huomattavasti antoisampaa luettavaa.

Kuva 1. Ruotsin valtakunnan hallitsijoita ja instituutioita esittelevään sarjaan kuuluva Turun akatemian mitali vuodelta 1733. Vuosiluku 1640 tarkoittaa akatemian perustamista. Kaivertanut J. C. Hedlinger. Kuva Kansallismuseo. Läpim. 33 mm.

Porthanin kiinnostusta Hedlingeriä kohtaan oli oletettavasti lisännyt tämän vuonna 1733 tekemä mitali Turun akatemiasta (Kuva 1). Kyseessä ei tosin ollut täysikokoinen mitali vaan niin kutsuttu *jetoni* eli pienoismitali (läpimitta 33 mm), joka sisältyi Ruotsin valtakunnan hallitsijoita ja instituutioita esittelevään sarjaan. Mitalien koolla oli tuolloin suurempi merkitys kuin nykyään, osittain siksi, että mitalit kaiverrettiin käsin, joten pieniin mitaleihin voitiin mahduttaa vähemmän asiaa. Pientä kokoa suosittiin usein myös, kun valmistettiin keräilijöille tarkoitettuja mitalisarjoja. Niiden yksi suosittu tyyppi oli juuri ”hallitsijasarja”, jossa maan hallitsijat esiteltiin muinaisuudesta nykypäivään. Etusivulla oli muotokuva, takasivulla usein vain hallitusvuodet ja jotain muuta pieneen tilaan sopivaa informaatiota. Varhaisten hallitsijoiden muotokuvat olivat pakostakin kuvitteellisia, ja sama koski monia varhaisia hallitsijoita itseään. Tällaiset sarjat olivat kuitenkin suosittuja, ja kustannussyistä niitä löytiin hopean lisäksi paljon myös pronssista.

Hedlinger suunnitteli ruotsalaisen hallitsijasarjansa yhdessä antikvaariystävänsä Carl Reinhold Berchin (1706–1777) kanssa osittain kaupallisena hankkeena saadakseen itselleen lisää töitä Tukholman rahapajassa. Berch oli aikansa tunnetuin ruotsalainen numismaatikko, jonka 22 vuoden iässä alkanutta yhteistyötä Hedlingerin kanssa on kuvannut Warburgin lisäksi Henrik Schück vuonna 1923 ilmestyneessä Berch-elämäkerrassaan. Hallitsijoiden lisäksi sarjaan sisältyi kolme jetonia, joiden aiheina olivat valtakunnan yliopistot, sekä kolme muuta, jotka esittelivät teollisuutta, kauppaa ja rahalaitosta. Enemmänkin jetoneita oli suunniteltu, mutta ne jäivät toteutumatta, kun sarja jäi osittain keskeneräiseksi Hedlingerin palattua kotimaahansa vuonna 1745. Warburgin mielestä Berchin ideoimat yliopistomitalit kuuluvat Hedlingerin kauneimpiin pieniin mitaleihin

(*hans fagrade småmedaljer*). Turun akatemian jetonin etusivulle on kuvattu kuningatar Kristiina Minervan hahmossa, ja takasivulla on pöllö tiedekuntia kuvaavan neljän kirjan päällä. Kirjoituksena on takasivulla vain ”ACADEMIA ABOAE CONSTITUTA 1640”.

Mainitessaan luennolla ”Pariisin kirjallisuusakatemia” Porthan tarkoitti Ranskan niin kutsuttua pientä akatemiaa, jonka virallinen nimi alkuaan oli *Académie Royale des médailles et des inscriptions*. Sen tehtäviin kuului muun muassa valtion lyöttämien mitalien suunnitelmien tarkistaminen. Ruotsissakin tämä oli yksi kirjallisuusakatemiaksi kutsutun *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademienin* tehtävistä. Tämän tieteseen, historiaan ja antikviteetteihin suuntautuneen akatemian sihteeri Gudmund Jöran Adlerbeth (1751–1818) tunnettiin aikansa johtavana mitalitaiteen asiantuntijana Ruotsissa. Porthan oli kutsuttu kyseisen akatemian jäseneksi vuonna 1787, ja sekin oli varmaan osaltaan lisännyt hänen haluaan perehtyä mitaliteita ja myös Turun akatemian koelmaa koskeviin asioihin. Ernst Laguksen julkaisemat Porthanin kirjeet Adlerbethille eivät kuitenkaan käsittele mitaliteita.

Seitsemäntoistavuotiaan Fredrik Wilhelm Pippingin muistiinpanot antavat Porthanin arkeologian luennoista kevätlukukaudella 1801 elävän kuvan. ”Rahoja on ylipäänsä kahta lajia, sellaisia, jotka on tarkoitettu kaupankäyntiin (*handel och vandel*) eli varsinaiset rahat, ja sellaisia, joita lyödään tiettyjen tapahtumien, suurten miesten ja saavutusten muiston säilyttämiseksi.” Adlerbethia ei mainita nimeltä, mutta aivan selvästi Porthan oli perehtynyt hänen kirjoitukseensa *Anmärkningur rörande Det som förnämligast bör i akt tagas vid Skådepenningars uppgifvande*, joka oli julkaistu kirjallisuusakatemia (*Vitterhetsakademien*) sarjassa 1791. Kyseessä on laaja, 121 sivun artikkeli, joka oli tarkoitettu oppaaksi mitalien suunnittelijoille. Tätäkin taidelajia koskevat käsitykset olivat tosin tuolloin jo muuttumassa, kuten Allan Elleniuksen vuoden 1963 julkaisusta *En gustaviansk medaljdebatt* ilmenee.

Porthanin esitys ei kuitenkaan seuraa Adlerbethin tekstiä, eikä hän myöskään suhtautunut siihen kriittikittävästi. Seuraavassa siteerataan edelleen F. W. Pippingin muistiinpanoja. Tekstin kääntäminen nykykielelle edellyttää käytännössä joidenkin vapauksien ottamista:

”Rahaa [tarkoittaa tässä mitalia] valmistettaessa kaksi henkilöä tekee yhteistyötä, taiteilija sekä se, joka keksii moton eli kirjoituksen ja kuvan eli kuten niitä nimitetään, deviisin ja embleemin. Tavoitteena on allegorinen kuva, joka on sopusoinnussa moton kanssa. – – Sellaisten [yhdistelmien] keksimiseen vaaditaan erityistä taitoa ja se kuuluu oikeastaan kirjallisuuteen (*vitterhet*). Kokonaisuuden on oltava kuin arvoitus, niin että täytyy arvata, mutta se ei saa olla liian selvä (*platt*), ja sen täytyy olla totta sekä fyysisessä että moraalisisessa mielessä. – – Roomalaiset eivät pyrkineet rahoissaan sellaiseen kekseliäisyyteen vaan ilmaisivat asian yksinkertaisella kuvalla, koska he eivät suunnitelleet rahojaan ilmaistakseen oppineisuutta vaan muistoksi; ja tämä meidän teennäinen nokkeluutemme johtaa usein siihen, että merkitys on vähemmän tosi.”¹

¹ ”Til mynts förfärdigande concurrera 2 personer, medailleuren, och den som påfinner motto ell. påskriften, samt figuren ell. sås. de kallas, devis och embleme. Ideen d:vid är den, at det skall vara en allegorisk figur, af hka motto bör göra tillämpningen, och bör hålla strek med figuren. – – Til at hitta på såd. fordras en synnerlig skicklighet, och hör egentel. til vitterheten. Det bör vara sås. en gåta, at man måste gissa, men det får inte vara aldeles plat, och det måste vara sant så väl i Physisk som moralisk mening, som svarar deremot. – – Romarne affecterade ej med sina mynt en såd. sinrikhet, utan end. en enkel bild som gaf tillkänna saken, emed. de ej slogo för vitterhets skull, utan til äminnelse; och denna affecterade qvickhet hos oss, gör ofta at meningens är mindre sann.” Eero Matinolli (toim.), *Henrici Gabriellis Porthan Opera omnia III*, edendum curavit Eero Matinolli, Porthan-Seura, Turku, 1966, 285.

Maininta roomalaisten rahojen usein kommemoratiivisesta luonteesta on realistinen, sillä niissä on paljon viittauksia ajankohtaisiin tapahtumiin. Jo pitkään on kuitenkin myös tiedostettu rahojen kuvien ja tekstien rooli Rooman propagandassa. Niissä esitettiin erityisen mielellään hallitsijoiden henkilökohtaisia hyveitä ja sotilaallisia voittoja. Juuri nämä aiheet omaksuttiin myös Ludvig XIV:n mitaleihin ja niitä jäljitteleviin mitalisarjoihin niin Ruotsissa kuin Venäjällä ja muuallakin Euroopassa.

Porthanin toiminta mitalien suunnittelijana

Porthanin kiinnostus ja asiantuntemus koituivat yleiseksi hyödyksi, kun Suomen Talousseura vuonna 1799 päätti teettää palkintomitalin. Kaksi vuotta myöhemmin seura teetti vielä toisen, pienemmän palkintomitalin. Porthanista laajan elämäkerran kirjoittaneen M. G. Schybergsonin mukaan Porthan oli aloitteentekijä molemmissa tapauksissa, ja hän hoiti myös mitalien suunnittelun Carl Birger Rutströmin (1758–1826) avustuksella. Rutström oli Suomen Talousseuran esikuvan, Kuninkaallisen isänmaallisen seuran sihteeri, joka oli aiemmin toiminut Turussa kasvitieteen demonstraattorina eli alemmassa opetusvirassa. Luonnontieteellisestä taustastaan huolimatta hänestä tuli lopulta valtionantikvaari ja Ruotsin akatemian jäsen. Monipuolista oppineisuutta ilmentää myös hänen käänöksensä Ovidiuksen *Metamorfooseista*.

Talousseuran mitalien lyöttämistä ja käyttöä on selvitetty myös Gustaf Cygnaeuksen kirjoittamassa seuran 100-vuotishistoriikissa 1800-luvun lopulla sekä Lars Zilliacuksen seuraavaa käsittelevissä kirjoituksissa vuodelta 2004. Itse olen Suomen mitalitaiteen historiaa käsitelleessä Kansallismuseon näyttelyjulkaisussa vuonna 2007 esitellyt kaksi muutakin vuosina 1799–1802 lyötyä mitalia, joilla on yhteys Porthanin henkilöön ja toimintaan, hänen oma muotokuvamitalinsa sekä Turun uuden akatemiatalon mitali. Kaikki nämä mitalit kaiverrettiin ja lyötiin Tukholman rahapajassa, mutta Turussa suunniteltuina niitä voi pitää Suomen oman mitalitaiteen alkuna. Missä määrin niiden voidaan myös katsoa kuvastavan Porthanin näkemystä mitalitaiteen tavoitteista? Hänen luennoiltaan säilyneet muistiinpanot ovat liian lyhytsanaisia valottaakseen asiaa kovin paljon, mutta voimme joka tapauksessa tarkastella asiaa yleisluontoisesti. Seuraavaksi käsittelen vuorollaan kaikkia näitä mitaleja ja niiden taustalla mahdollisesti vaikuttaneita tavoitteita.

Talousseuran palkintomitali oli Porthanin ensimmäinen kosketus mitalien suunnitteluun. Vaikka mitaleita oli Pohjoismaissakin jo 1500-luvulta alkaen käytetty lahjoina ja palkintoina, varsinaiset palkintomitalit yleistyivät suhteellisen myöhään, Ruotsissa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Ne olivat siis vielä uusi ja vasta vakiintumassa oleva ilmiö. Isänmaallinen seura oli vuonna 1772 lyöttänyt palkintomitalin, jonka takasivulle oli kuvattu eri elinkeinojen symboleita. Etusivulla oli seuran virallista asemaa osoittava kuninkaan muotokuva.

Ajatus Suomen Talousseuran mitalista mainitaan julkisesti ensimmäisen kerran seuran perustajiin kuuluneen professori Jakob Tengströmin, myöhemmän arkkipiispan, muistiossa 1. helmikuuta 1798. Pian asiasta kirjoitettiin myös *Åbo Tidningar* -lehdessä, jossa 16.4.1798 ilmoitettiin seuran julistamasta kirjoituskilpailusta ja siinä palkintoina jaettavista mitaleista. Kirjoituskilpailun aiheina olivat Suomen silloisen maatalouden keskeiset tarpeet ja ongelmat. Tässä vaiheessa mitalin suunnittelu oli vasta alkanut, ja kirjoituskilpailu vaikutti ilmeisesti siihen, että Rutström, joka oli tekemässä ehdotuksia sen takasivuksi, lähestyi tehtävää ikään kuin kyseessä olisi jokin akateeminen kirjoituspalkinto. Vuoden lopussa hän lähetti Porthanille joukon ehdotuksia, joiden kirjoitukset olivat lä-

hes pelkästään latinankielisiä sitaatteja ja sisälsivät viittauksia muun muassa Vergiliuksen maaseutuhenkiseen *Georgica*-runoelmaan. Kun sitten ilmeni, että mitalia tulnaisi käytännössä myöntämään etupäässä talonpoikaisten elinkeinojen harjoittajille itselleen, valituksi tuli ehdotus, jossa oli takasivulla kehäkirjoituksena Talousseuran nimi ja seppeleen sisällä kirjoitus ”KUNSKAP OCH DRIFT”. Takasivusta tehtiin myös suomenkielinen versio, jossa oli mottona ”TAITO JA TOIMI”. Kuninkaan nimi etusivulla oli molemmissa versioissa vain ruotsiksi. Kaikesta päätellen Rutströmiä hieman nolotti, että kyseessä oli niin selvästi mukaelma Ruotsin akatemian mitalista ja tunnuslauseesta *Snille och smak*.

Kuva 2. H. G. Porthan. Turun akatemian boreaalisen osakunnan vuonna 1799 lyöttämä mitali. Kaivertanut Carl Enhörning. Kuva Kansallismuseo. Läpim. 43 mm.

Talousseuran mitalin kaiversi Tukholman rahapajassa Carl Enhörning (1745–1821). Kun Porthan vuonna 1799 hoiti sen tilausta hänen kanssaan, hän ei tiennyt, että Enhörning oli saanut Turusta tilauksen myös häntä itseään kuvaavasta muotokuvamitalista. Siinä asialla oli boreaalinen osakunta. Akatemian piirustuksenopettaja Johan Erik Hedberg oli kertoman mukaan luonnostellut hänestä muotokuvan mitalin malliksi istuessaan muina miehinä jollain hänen luennollaan. Mitalin valmistuttua Porthan kommentoi sitä 23.12.1799 kirjeessä ystävälleen Mathias Caloniukselle, joka tuolloin toimi Tukholmassa korkeimman oikeuden jäsenenä. Hänestä se ei ollut kehuttava sen enempää muotokuvan näköisyyden kuin työn kauneudenkaan (*fägring*) suhteen. Porthanin muistopuheessa Jakob Tengström piti muotokuvaa kuitenkin näköisenä (Kuva 2). Porthanilla oli ilmeisesti Enhörningistä sama käsitys kuin useilla muillakin aikalaisilla, jotka moittivat hänen kaivertamiaan muotokuvia arkipäiväisen näköisiksi. Mitalin syntyhistoriaa ja käyttöä on käsitelty kirjoituksessa Porthanin muotokuvista.

Osakuntien mitalit inspektoreistaan olivat, ainakin Ruotsissa, vieläkin uudempi ilmiö kuin palkintomitalit, ja se näyttää jääneen hyvin marginaaliseksi. Antikvaari Martin Tunefalkin (2015) kokoamasta taulukosta ilmenee, että ensimmäisinä niitä lyöttivät Blekingen osakunta Lundin yliopistossa ja Itä-Götan osakunta Uppsalan yliopistossa, molemmat vuonna 1781. Seuraavana olivat suomalainen osakunta Uppsalassa vuonna 1784 ja Göteborgin osakunta Lundissa 1787. Viides ja viimeinen inspektorimitali ennen 1810-lukua oli Turun akatemian boreaalisen osakunnan Porthanista vuonna 1799 lyöttämä. Tyypillistä näille mitaleille oli muotokuvan lisäksi pelkkä inskriptio takasivulla. Porthanin mitalissa se oli ”STUDIORUM MORUMQUE MODERATORI PIETAS NATIONIS FENNIAE BOREALIS MDCCXCIX” eli ”Opintojen ja tapojen ohjaajalle

Suomen boreaalisen osakunnan kiitollisuus 1799”. Kirjainpunsseilla toteutettu teksti tuli mitalissa huomattavasti halvemmaksi kuin kaiverrustyötä vaativa kuva-aihe. Osakunnat kustansivat mitalinsa keräämällä rahaa jäseniltään, joten hinta oli hyvin oleellinen seikka. Monet saattoivat myös pitää takasivun tekstin aatteellista sisältöä arvokkaampana kuin symbolista kuvaa, jonka merkitystä ehkä joutui arvailemaan.

Kuva 3. Suomen Talousseuran pienempi palkintomitali (jetoni), joka lyötiin Gabriel Ahlmanin kunniaksi vuonna 1801. Kaivertanut Carl Enhörning. Kuva Kansallismuseo. Läpim. 33 mm.

Vuoteen 1799 osui myös Hatanpään kartanon omistajan, asessori Gabriel Ahlmanin kuolema. Hän testamenttasi huomattavan osan omaisuudestaan Talousseuralle, joka Porthanin ehdotuksesta päätti lyöttää hänestä jetonin (Kuva 3). Isänmaallinen seura oli vuonna 1791 kunnioittanut samalla tavalla Fagervikin ruukin omistajaa, vuorineuvos Johan Hisingeriä, joka oli tehnyt sille suuren lahjoituksen. Tarkoitus oli, että mitalia käytettäisi Talousseuran pienempänä palkintomitalina. Toisin kuin Hisingerin mitalissa, jonka takasivu oli Isänmaallisen seuran jetonien vakiotyyppiä, Ahlmanin jetonista tehtiin itsenäinen pieni, läpimitaltaan 33 millimetrin taidemitali. Sen takasivun kirjoitus ”USQVE BENEFICUS” (”Jatkuvasti hyvää tekevä”) viittaa Ahlmanin testamenttiin ja kuvaan, jossa vuorelta tuleva virta kastelee viljelysmaata. Kuvan ja kirjoituksen yhteisvaikutus noudattaa tässä Porthanin luennolla esittämää periaatetta, josta palkintomitaleissa kuitenkin vain harvoin osattiin pitää kiinni.

Turun uuden akatemiatalon peruskiven muuraustilaisuuteen vuonna 1802 lyöty mitali oli Porthanin viimeinen aikaansaannos tällä alalla. Kuningas Kustaa IV Adolf oli itse tulossa suorittamaan muurauksen, mikä antoi lisäperusteen muistomitalin lyöttämiselle. Tapana oli, että myös yksi mitali kätettiin rakennuksen perustuksiin, ja sinne sijoitettiin lisäksi tapahtumasta kertova hopeinen levy sekä näytekappaleet valtakunnan tuolloisista rahoista. Esikuvana Porthan kaikesta päätellen käytti Tukholman kuninkaanlinnan siipirakennusten peruskiven muuraamisen johdosta lyötyä mitalia vuodelta 1734.

Kustannusten suhteen tilannetta helpotti se, että akatemiatalon mitalin etusivua varten voitiin lainata Uppsalan yliopistolta valmis leimasin. Tämä oli onnenpotku muutenkin, sillä leimasimen oli kaivertanut Lars Grandel (1750–1836), jota pidetään tuon ajan parhaana ruotsalaisena mitalitaiteilijana. Koska hän kuitenkin oli tunnettu hitaasta työskentelystään, mitalien tilaajat joutuivat usein turvautumaan tuotteliaampiin mutta vähemmän arvostettuihin kaivertajiin, kuten Carl Enhörningiin. Akatemian kannalta kustannuksia vähensi myös se, että tällaisissa mitaleissa oli takasivulla perinteisesti pelkkä

inskriptio. Akatemiatalon mitalissa se ilmaisi Turun muusien kiitollisuuden uuden rakennuksen perustaneelle hallitsijalle: "AVGVSTO NOVAE AEDIS CONDITORI PIETAS MVSARVM ABOENSIVM MDCCCII".

Mitali oli tarkoitettu tilaisuuden kutsuvieraille sekä akatemian yhteistyötahoille, ja asiasta kiinnostuneet kansalaiset saattoivat myös tilata sen muistoksi itselleen. Metallina oli hopea, mutta hallitsijapari sai mitalinsa kultaisina. He antoivat toisen niistä paikalle saapuneelle Englannin kuninkaan veljenpojalle, myöhemmälle Gloucesterin herttualle William Frederickille, jonka tuloon ei Turussa ollut varauduttu. Tukholman rahapajasta saattoi lisäksi 1900-luvun alkupuolelle saakka tilata vanhoista mitaleista uusintalyöntejä niin kauan kuin niiden leimasimet olivat käyttökunnossa, ja siksi myös Turun akatemian mitali vuodelta 1802 on yleisempi kuin voisi olettaa.

Kansallismuseon historian kokoelmien arkistoon kopioiduista perukirjoista ilmenee, että säätyläispiireissä Suomessa omistettiin jo 1700-luvulla melko usein mitaleita, etenkin kruunajaisten ja muiden julkisten tapahtumien muistoksi lyötyjä. Kyse oli usein yksinkertaisesti säästämisestä tai sijoittamisesta, sillä valtion rahapajassa lyödyt hopeamitalit vastasivat metalliarvoltaan täysiarvoista hopearahaa.

Mitaleista puhuttaessa käytetään paremman sanan puutteessa hyvin usein sanaa 'mitalitaide', vaikka useimmat mitalit, ja erityisesti palkinto- ja ansiomitalit, ovat tavallisesti muotoilultaan melko vaatimattomia. Tähän on monia syitä, kuten myös edellä kuvattujen neljän mitalin syntyhistoriasta ilmenee. Yksi suuri syy on mitalien teettämisen kalleus.

Porthanin kuoltua klassismin perinnettä noudattanut mitalitaide koki Suomessa poliittisista syistä huomionarvoisen, joskin lyhyeksi jääneen kukoistuskauden hänen seuraajansa J. F. Walleniuksen aikana. Wallenius seurasi Porthania sekä oppituolin haltijana että raha- ja mitalikokoelman hoitajana. Suomen jouduttua Venäjän alaisuuteen keisari Aleksanteri I oli lisännyt suuriruhtinaskunnan ainoan yliopiston määrärahoja, ja yliopiston oli luonnollisesti osoitettava kiitollisuutensa asiaan kuuluvalla tavalla. Kolmen professorin valtuuskunnan käydessä Pietarissa he pyysivät keisarilta myös lupaa lyöttää asian muistoksi mitalin. Wallenius sai sen suunnittelun tehtäväkseen. Tässä tilanteessa sääste-
liäisyyttä ei ollut syytä korostaa (kuva 4).

Kuva 4. Turun akatemian kiitollisuus keisari Aleksanteri I:lle vuoden 1811 menosäännön johdosta. Kaivertanut Carl Leberecht. Kuva Kansallismuseo. Lämpimittä 55 mm.

Mitalin toteutti Venäjän tuon ajan johtava kaivertaja Carl Leberecht (1749–1827). Lars Gabriel von Haartman, joka Suomen asioiden komission puolesta vastasi mitalin teettämisestä Pietarissa, valitti kirjeessään Leberechtin hidasta työskentelyä. Häntä ei kuitenkaan sopinut kiirehtiä, sillä hän oli Haartmanin sanojen mukaan ”hankala herra”. Leberecht oli myös sitä mieltä, ettei mitaliin suunnitellulla Aura-nymfillä olisi pitänyt olla lyyraa. Pietarin antikvaarien mukaan nymfit eivät nimittäin osanneet soittaa mitään instrumenttia.² Kuva-aihetta ei kuitenkaan lopulta muutettu. – Keisari Paavali oli aikanaan palkinnut Leberechtin kaivertajalle hyvin epätavallisella valtioneuvoksen arvonimellä, ja tämä lienee vaikuttanut hänen suhtautumiseensa asiakkaisiin.

Mitalin etusivulle tuli luonnollisesti hallitsijan muotokuva. Takasivulla nähdään lyyraa näppäilevän neidon taustalla uusi akatemiatalo nousevan auringon loisteessa. Kokonaisuus muistuttaa jonkin verran Uppsalan yliopiston vuonna 1747 lyöttämää mitalia kansleristaan, kruununperijä Adolf Fredrikistä. Turkulaisessa mitalissa neito nojaa Aurajokea symbolisoivaan vesiastiaan. Kyseessä on näin ollen jokinymfi, joka on esitetty muusan roolissa. Kirjoitus ”VETAT MORI” (”Kieltää kuolemasta”) on peräisin Horatiuksen oodista (IV:8), jossa ”Muusa tekee maineen arvoisen miehen kuolematoksi”. Kirjoituksen voi ymmärtää myös siten, että keisarin anteliaisuus estää akatemiaa kuihtumasta. Adlerbeth oli vuonna 1791 sanonut, että on onnellinen yhteensattuma, jos runoilijan sanat kaukaa menneisyydestä voivat sopia mitalin aiheeseen. Juuri tästä asiasta Porthan tosin oli eri mieltä: hänen mielestään sitaattien käyttö mitaleissa oli *en falsk smak, som ej finnes hos Romarne*. Voimme siitä huolimatta nähdä Walleniuksen suunnitteleman mitalin ilmentävän sellaista kekseliästä ja antiikin inspiroimaa taidetta, josta Porthan oli luennoillaan puhunut.

Aura oli tiettävästi saanut kuvallisen hahmon ensi kerran Porthanin vuonna 1782 julkaiseman Henrik Hasselin muistopuheen julkaisun alkukuvassa, joka varmaan oli ollut Walleniuksella mielessä hänen suunnitellessaan vuoden 1811 mitalia keisarin yliopistolle osoittaman tuen muistoksi. Jakob Gillbergin kaivertamassa kuvassa Auralla ei ole lyyraa, joten kuvan neito voidaan yksinkertaisesti tulkita jokinymfiksi. Kuten Aimo Reitala on vuonna 1983 teoksessaan *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet* todennut, Auraa pidettiin Ruotsissa pitkään koko Suomen henkilöitymänä, joka voitiin rinnastaa Sveaan, Danaan ja Noreen.

Akatemia lähetti mitalia monille eri tahoille. Sitä lyötiin peräti viisitoista kultaista kappaletta keisarille ja muille valtakunnan korkeimmille arvohenkilöille. Useat niistä päätyivät keisarin ja hänen puolisonsa sukulaisille Euroopan eri hoveissa. Hopeisen mitalin saajista yksi lienee ollut Ruotsiin muuttanut Frans Michael Franzén, joka oli aikanaan kirjoittanut Aura-neidosta useissa runoissaan, kuten promootiorunossa vuodelta 1792. Tavalla tai toisella mitali löysi tiensä myös Johann Wolfgang von Goethen kokoelmaan, sillä Jochen Klaus esittelee sen kokoelmasta laatimassaan luettelossa, tosin ilman mitään taustatietoja.

Tuukka Talvio
tuukka.talvio [apud] pp.inet.fi

Tuukka Talvio on numismatiikan dosentti Turun ja Helsingin yliopistoissa sekä Kansallismuseon rahakammion entinen johtaja.

2 Haartmanin kirje J. Tengströmille 17.11.1811, J. Tengströmin kirjekokoelma, Kansalliskirjasto.

Kirjallisuus

Adlerbeth, Gudmund Jöran, ”Anmärkningar rörande det som förnämligast bör iakttagas vid skådepennin-gars uppgifvande”, *Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets Akademiens Handlingar* 7 (1791), 81–212.

Cygnaeus, Gustaf, *K. Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*, Åbo Tidnings Tryckeri-Aktiebolag, Åbo, 1897.

Ellenius, Allan, *En gustaviansk medaljdebatt*, Antikvariskt arkiv 23, Carl Bloms Boktryckeri, Lund, 1963.

Felder, Peter, *Medailleur Johann Carl Hedlinger*, Sauerländer, Aarau, 1978.

Klauss, Jochen, *Die Medaillensammlung Goethes I–II*, Deutsche Gesellschaft für Medaillenkunst, Berlin, 2000.

Lagus, Ernst, *Brev från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Del 2: Supplementband*, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1912.

Lagus, Wilh., *Numismatiska anteckningar I*, Finska Vetenskaps societeten, Helsingfors, 1885.

Lagus, Wilh. (red.), *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius II*, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1886.

Lagus, Wilh., *Numismatiska anteckningar II*, Finska Vetenskaps societeten, Helsingfors, 1888.

Mechel, Christian von, *Oeuvre du Chevalier Hedlinger*, Basel, 1776–1778.

Matinolli, Eero (toim.), *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia III*, edendum curavit Eero Matinolli, Porthan-Seura, Turku, 1966.

Reitala, Aimo, *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet*, Otava, Helsinki, 1983.

Schybergson, M. G., *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning I*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 83, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1908.

Schybergson, M. G., *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning II*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 98, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1911.

Schybergson, M. G., ”Porthan såsom medlem i Finska Hushållningssällskapet”, *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland* 73 (1915), 13–56.

Schück, Henrik, *Ett porträtt från frihetstiden. Carl Reinhold Berch*, Hugo Grebergs förlag, Stockholm, 1923.

Stiernstedt, Lars-Johan, *Vår man i Rom. Överintendenten Carl Fredric Fredenheims italienska resa 1787–1790*, Atlantis, Stockholm, 2004.

Talvio, Tuukka, ”Porthanin muotokuvista”, *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 6 (1982), 97–107.

Talvio, Tuukka, *Mitalit ja mitalitaide*, Museovirasto, Helsinki, 2007.

Talvio Tuukka, ”Tillkomsten av Åbo Akademis myntkabinett och dess relationer med Uppsala universitet”, *Opus mixtum. Uppsatser kring Uppsala universitets myntkabinett*, red. Harald Nilsson, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Numismatica Upsaliensia 4, Uppsala universitet, Uppsala, 2009, 257–264.

Talvio, Tuukka, ”Antiikin rahat Helsingin yliopiston kokoelmassa”, *Utile dulci. Antiikin kulttuurin opetukses-ta ja harrastuksesta*, toim. Ilkka Kuivalainen, Leena Pietilä-Castrén & Hanne Selkokari, Taidehistoriallisia tutkimuksia 50, Taidehistorian seura, Helsinki, 2018, 155–176.

Talvio, Tuukka, ”Linnat ja palatsit mitalitaiteessa”, *Kuninkaallisen mahdin näyttämöt. Pohjoismaiset pääl-innat*, toim. V. Harju, Kansallisgalleria, Helsinki, 2021, 148–158.

Tunefalk, Martin, *Äreminnen. Personmedaljer och social status i Sverige cirka 1650–1900*, Nordic Academic Press, Lund, 2015.

Warburg, Karl, *Hedlinger. Ett bidrag till frihetstidens konsthistoria*, D. F. Bonniers tryckeri, Göteborg, 1890.

Zilliacus, Lars, *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter. En källa för forskningen V:1*, Åbo Akademis Förlag, Åbo, 2004, 5, <http://urn.fi/URN:ISBN:951-765-205-4>.